

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Reftele kyrkogård

*Reftele socken i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

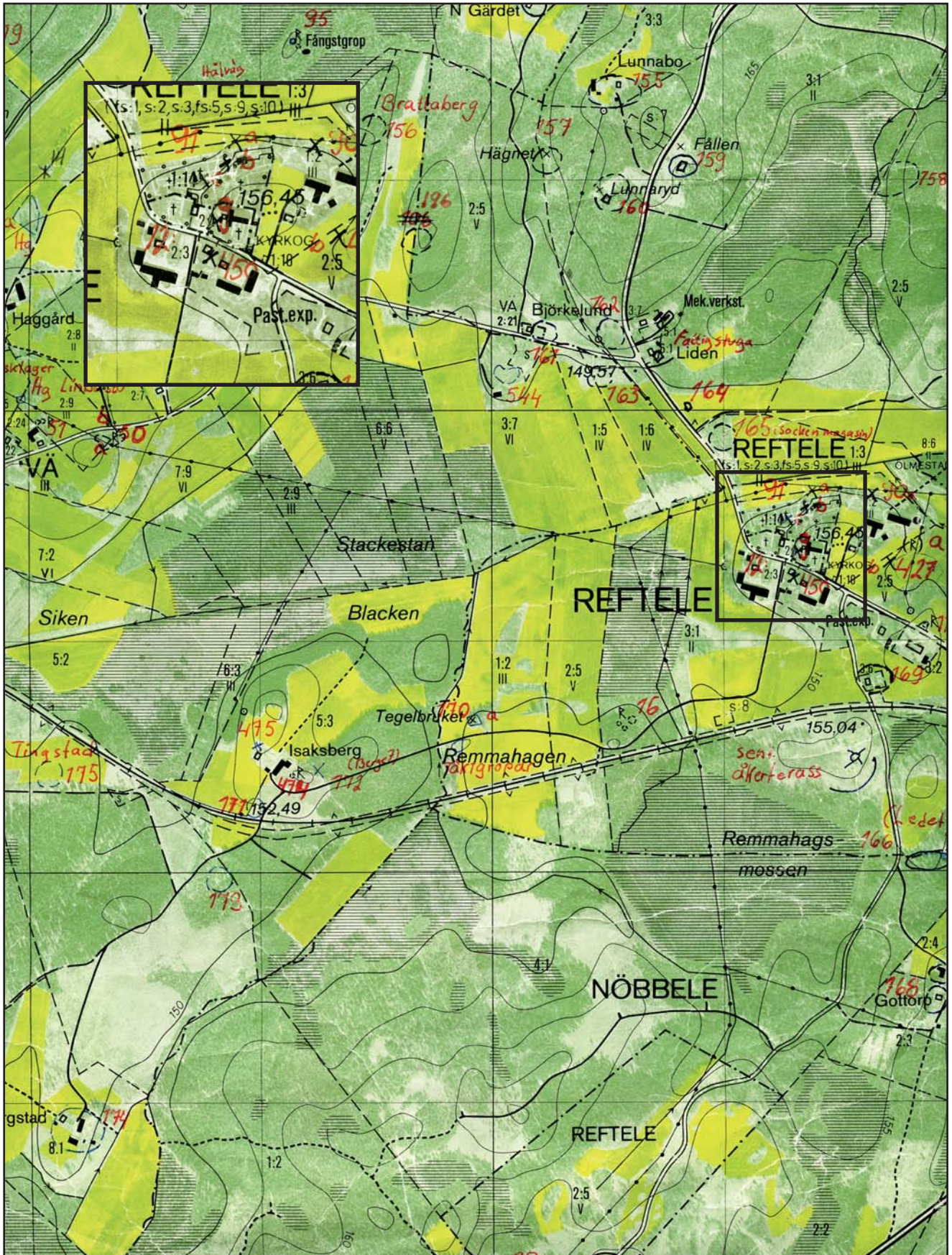
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Reftele kyrkogård	10
Händelsehistorik	12
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Beskrivning av enskilda kvarter.	17
Kvarter I – XIII	17
Kvarter XIV – XX med minnes- och urnlund.	19
Kvarter XXI – XXV	20
Gamla kyrkogården (Kvarter XXVI – XXXIII).	22
Kvarter XXXV – XLIII.	25
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	26
Referenser.	29

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Vå 5D 8c 1990.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

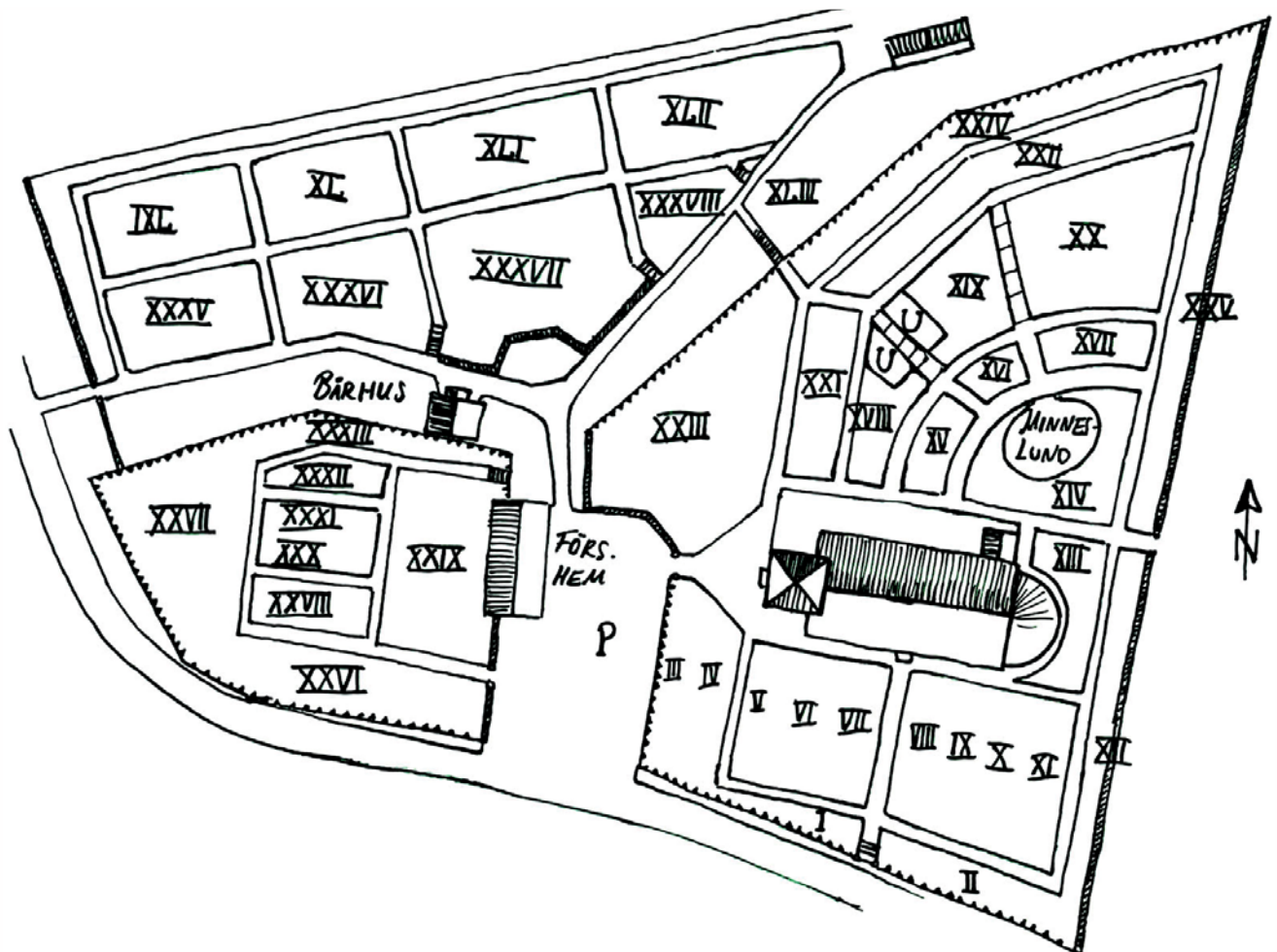
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Reftele kyrkogård består av tre delar som definieras av nivåskillnader, murar och trädrader. Den äldsta delen är medeltida och har idag en välbevarad karaktär från 1900-talets början. Den nuvarande kyrkan i empire är uppförd på en ny plats öster om gamla kyrkogården. En ny kyrkogård är anlagd kring denna 1882 och 1905. I hög grad har denna idag en efterkrigstida karaktär. Gestaltningmässiga värden finns några 1950-talskvarter norr om kyrkan, planerade av arkitekt Hugo Bolker. 1961 tillkom den senaste kyrkogården i backen norr om den gamla delen.

Plan över Reftele kyrkogård upprättad av författaren efter gravkarta från 1968. Gamla kyrkogården (kvarter XXVI - XXXIII) nere till vänster, nya (kvarter XXXV - XLIII) uppe till vänster.

Kyrka och kyrkogård från sydost.

Reftele kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Reftele socken upptas i norr av stora mossmarker och i söder av småkuperad terräng med småsjöar och skog. Flera fornlämningar från yngre stenålder och framåt finns i socknen. Namnet ”Reptilae” förekommer i skrift första gången 1311. I socknen finns den medeltida sätesgården Stora Segerstad, vilken länge ägdes av släkten Hård och 1920 omdanades till lantbruksskola för Västbo härad. Jordbruket bestämdes fram till 1800-talet av den sandiga, magra och stenbundna marken. Sedan har utdiktningens arbeten utvidgat arealerna. Kyrkbyn är belägen centralt i socknen där vägarna från Villstad i väster, Gislaved i norr och Bredaryd i öster möts. Något österut ligger byn Ölmestad, nuvarande stationssamhället Reftele. Där möter även vägarna från Kållerstad och Ås i söder samt Smålandsstenar i väster. Ölmestad har sedan medeltid varit Västbo härads tingsplats och här fanns också gästgiveri. Landsvägen Göteborg-Karlskrona och Halmstadvägen gick förr här igenom. Reftele utgjorde innan det sena 1900-talets pastoratsregleringar ett pastorat med annexet Anderstorp. 1882 invigdes järnvägen Halmstad-Nässjö med station i Ölmestad. Nämnda stationssamhälle växte upp med många handlande, hantverkare och små industrier. 1900 utökades kommunikationerna med en bibana till Gislaved.

Kyrkbyn ligger på en höjd söder om Stålebäckens dalgång. Den omgivande terrängen är till stor del uppodlad eller nyttjad som hagmark. Kyrka och kyrkogård ligger i krönläge vid bygatans norra sida och begränsas i väster av en skarp krök åt norr där vägen löper mot Villstad och Gislaved. Söder och öster om kyrkoanläggningen

ligger tre gårdar och i slänten till en höjd i sydost ligger prästgården. Detta är en salsbyggnad av trä från 1919 i 1 ½ plan med ljusgul locklistpanel, brutet tak med frontespis, balkong och tegeltäckning. Uppe i backen öster om prästgården ligger kyrkskolans rödfärgade trälänga från 1870. Kyrkogården består av tre delar. Den äldsta är i väster, där de två föregående kyrkorna var belägna. Den första var en medeltida träkyrka som brändes 1563 av danskarna för att sedan återuppföras i sten med blytäcktt tak. 1779 tillbyggdes kyrkan. Vid gamla kyrkogårdens nordöstra hörn ligger sockenstugan. Det är en timrad byggnad i 1 ½ plan med rödfärgad locklistpanel och sadeltak med enkupigt lertegel. Sannolikt är den uppförd kring 1800-talets mitt. Mellan gamla kyrkogården och 1800-talets i öster är en asfalterad plan med parkeringsplatser, svagt sluttande åt söder. Kyrkan är belägen mitt på den östra kyrkogården med koret åt öster. Denna kyrka är en typisk salkyrka i empirestil med vitputsade murar, stora rundbågsfönster, rundat kor och torn med lanternin.

Flygfotografi från 1940-talet från AB Flygtrafik. Kyrkogården består till stor del av gruskvarter med häckar och stenramar kring gravarna. Krönet norr om kyrkan är ännu outnyttjat. JLM.

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården anlades under medeltid, troligen samtidigt med den första kyrkan. Redan på 1700-talet var såväl kyrka som kyrkogård för trång. Genom sitt platåläge kunde kyrkogården ej heller utvidgas. Istället valde man en ny plats för den nya kyrka som uppfördes 1837. Gamla kyrkan och dess klockstapel revs och platsen där dessa stått kunde tagas i anspråk för nya gravar. Först 1882 invigdes en kyrkogård kring den nya kyrkan. Men även denna blev snart för trång. 1905 gjordes en utvidgning åt norr som fördubblade ytan jämte en smärre utökning längs östra sidan. I väster och söder lades helt nya murar, medan man för de övriga sidorna återanvände stenmaterialet från de befintliga murarna. Gravarna belades under

1900-talets början som regel med singel, men detta förbjöds som gravyta på 1940-talet till förmån för gräs, många grusbäddar har därefter avlägsnats.

1944 uppgjorde arkitekt Hugo Bolker i Värnamo ett förslag till anläggande av gravkvarter och ceremoniplats på den outnyttjade centrala delen av kyrkogårdens norra hälft, belägen på en smärre höjd. Arbetena kom att genomföras omkring 1952 och inbegrep smärre terrasseringar och plantering av avenbokshäckar längs gravraderna. Utformningen anslöt sig till de befintliga terrängförhållandena och trädbeståndet sparades i största möjliga utsträckning. För gravvårdarna föreslogs en maxhöjd på 0,8-1,2 meter, polerad svart granit förbjöds som material liksom stenramar. 1945 hade Bolker gjort ett förslag till omplanering av kyrkogårdens sydvästra kvarter, vilket till stor del bestod av ovårdade gravar från omkring 1900 som avsågs att avlägsnas. Förslaget som genomfördes bestod i ordnandet av gräsmatta med rumsskapande avenbokshäckar och ytor för familjegravar längs dessa. Samma restriktioner rörande gravarna infördes här som ovan.

1961 anlades en ny kyrkogård enligt ett förslag av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. Denna lades i backen norr om gamla kyrkogården. 1963 uppfördes ett bårhus i anslutning till den nya delen, arkitekt var Boo D:son Widén, Jönköping. Murarna av natursten avsågs harmoniera med kyrkogårdsmurarna och skiffertaket med kyrkans taktäckning. 1979 byggdes utanför kyrkogården i nordost ett kombinerat förråd och garage efter ritningar av arkitekt Per Rudenstam, Gislaved. 1991 omdanades ceremoniplatsen till minneslund efter ett förslag av landskapsarkitekt Gunilla Kärrdahl.

Händelsehistorik

Medeltid

Kyrkogården anläggs.

1837

Ny kyrka byggs på plan öster om kyrkogården. Gamla kyrkan och dess klockstapel rivs. (Ny Smålandsbeskrifning)

1882

Kyrkogård anläggs kring kyrkan. (Ny Smålandsbeskrifning)

1905

Utvidgning av kyrkogården, huvudsakligen åt norr och med några

meter åt öster. Ny mur kring kyrkogården. (Reftele pastorats arkiv)

1944

Förslag till nya gravkvarter och ceremoniplats på kyrkogårdens norra del. Genomförs omkring 1952. Distriktsarkitekt Hugo Bolker, Värnamo. (JLST; Reftele pastorats arkiv)

1945

Omplanering av kyrkogårdens sydvästra kvarter. Distriktsarkitekt Hugo Bolker, Värnamo. (JLST)

1961

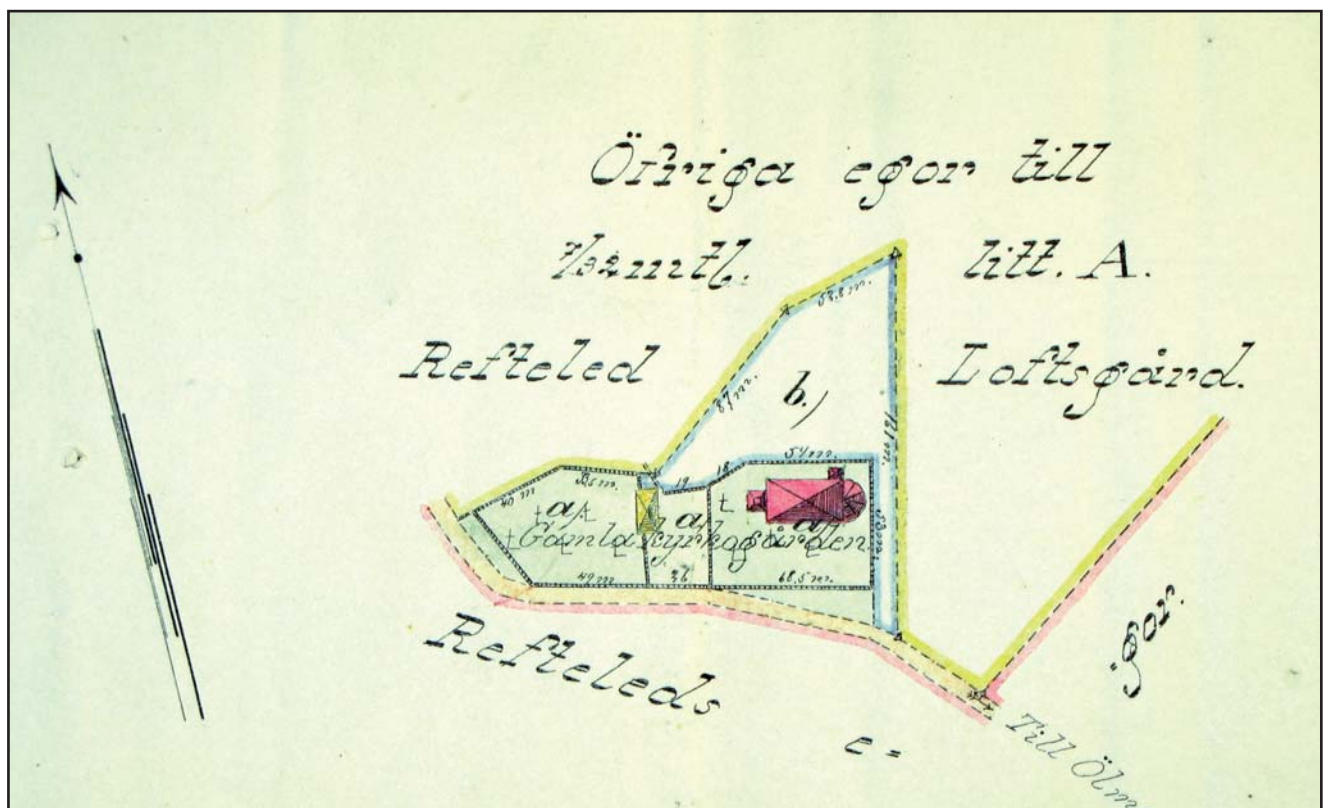
Ny kyrkogård i norr. Stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. (JLST)

1963

Bårhus. Arkitekt Boo D:son Widén, Jönköping. (JLST)

1991

Ceremoniplats omdanas till minneslund. Landskapsarkitekt Gunilla Kärrdahl. (JLM)

Lantmäteriakt angående kyrkogårdens nordliga utvidgning 1905. Reftele pastorats arkiv.

Vy från gamla kyrkogården mot 1882 års kyrkogård.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Reftele kyrkogård består av tre enheter. På en oregelbunden plåtå i sydväst ligger den gamla kyrkogården (kvarter XXVI – XXXIII). Öster därom, på andra sidan kyrkvallen med sockenstugan, står kyrkan med omgivande kyrkogård från 1882 – 1905. Denna har en vidsträckt oregelbunden form vars i norr avfasade nordvästra sida bestäms av terrängen. Även denna kyrkogård utgörs av en plåtå, vars högsta punkt ligger i öster. Från denna punkt sluttar terrängen åt söder, norr och väster. Denna kyrkogårds äldsta del från 1882 har en rektangulär form och omfattar kvarteren söder om kyrkan (kvarter I – XI). Norr om kyrkan är 1905 års utvidgning. På krönläget ligger den nuvarande minneslunden och i kvartscirklar i sluttningen åt nordväst de 1944 planerade kvarteren (XIV – XX). Nedanför dessa är de ursprungliga kvarteren (XXIII – XXV). Nedanför gamla kyrkogården ligger i norr 1961 års kyrkogård (kvarter XXXV – XLIII). I backen mot gamla kyrkogården finns bårhus och i backen mot 1905 års kyrkogård ett förråd/garage.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omgärdas av ca 1 meter höga kallmurar av stora markstenshällar och block, troligen lagda under 1700- eller 1800-talet. Vid alla sidor utom i sydost rör det sig om stödmurar. En stor del av östra sidan upptogs av sockenstugans baksida. I det nordöstra hörnet är i muren en granittrappa med galvaniserade stålöräcken. På en karta från 1807 har den gamla kyrkogården ingång i sydväst och sydost, sannolikt med stigluckor.

Kring nya kyrkogården är kallmurar från 1905, vid alla sidor utom den östra i form av stödmurar. I söder och väster är muren lagd av kilade och tuktade granitblock i två skift medan den vid övriga sidor består av otuktad marksten i varierande storlekar, överväxta med mossor. Murhöjden varierar mellan omkring 0,5 och 1,5 meter. I nordväst finns en trappa av kanthuggen granit med stålrorräcke.

Den nyaste kyrkogården från 1961 avgränsas i väster av en kallmurad skalmur av kilade och tuktade gnejsblock i kvader, ca 1 meter hög. Åt sydost avgränsas kvarteren av en låg mur av kanthuggen gnejs med betongkärna. Denna mur är överväxt med vildvin.

Ingångar

Gamla kyrkogårdens ingång är placerad i sydost. Nya kyrkogården har tre ingångar, en i väster mitt för tornporten, en i söder mitt för sydporten med en mindre trappa och en i öster, något norr om kyrkan. Alla utom den sista ingången har pargrindar i smide med bandjärnsrosetter, troligen tillverkade i samband med nya kyrkogårdens invigning 1882. Samtida är de toppiga grindstolparna av finhuggen granit. Den östra ingången har en smidesgrind från 1905 av likartad karaktär som de nämnda, upphängd mellan två otuktade granithällar. 1961 års kyrkogård har i väster en stramt utformad pargrind i smide mellan två finhuggna stolpar av granit.

Vegetation

Kring gamla kyrkogården växer en bitvis gles trädkrans av äldre lövträd, huvudsakligen lönnar men även kastanj och ask. Kring nya kyrkogården finns en trädkrans av välväxta lönnar, kastanjer och almar, troligen planterade 1882 – 1905. Almen vid västra ingången skall vara socknens största träd. Några spridda äldre lönnar växer i kvarteren norr om kyrkan. 1961 års kyrkogård avgränsas med i norr en rad av lindar, i väster en rad av björkar och i söder ett buskage med almar. Lindar är planterade i gångarnas skärningar. Rumsskapande häckar och andra planteringar spelar en stor roll för intrycket av de båda yngre kyrkogårdarna.

Gångsystem

Grusgångar definierar gravkvarteren på de olika kyrkogårdarna. På alla delar utom norr om kyrkan är de rätvinkligt utlagda. De båda radiellt utstrålade gångarna ned från minneslunden har avsatser med kantställda, nedgrävda kalkstenshällar, s.k. åsnestigar. På nya kyrkogårdens södra del har flera mindre grusgångar lagts igen. Gången från västra ingången till tornporten är belagd med marksten av betong. Från 1961 års ingång i väster och mellan de olika kyrkogårdarna löper en mindre, asfalterad körbana bort till förrådsbyggnaden med anslutning från parkeringen vid sockenstugan.

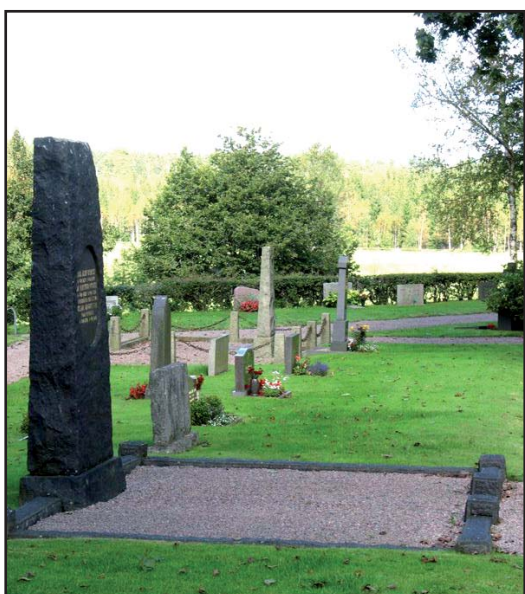
Västra ingången till 1882 års kyrkogård.

Ingången till nya kyrkogården.

Handhuggna vårdar från 1700-talet och tidigare på gamla kyrkogården. De två främre sannolikt medeltida.

Stora bautastenar från tidigt 1900-tal (de enda bevarade grusgravarna på kyrkogårdens norra del) och låga sentida vårdar i kvarter XXI.

Bårhuset från 1961.

Gravårdstyper

Reftele kyrkogård kan uppvisa ett brett spektra av gravkonst från medeltid fram till idag. Äldst är tre ristade gråstenshällar med geometriska mönster och palmetter respektive vapensköld, vilka sannolikt är medeltida. Från 1700-talet finns ett antal enkla granitvårdar. De första industriellt framställda vårdarna är de av gjutjärn från 1800-talets mitt och andra hälft. Från förra sekelskiftet finns flera exempel på resliga vårdtyper av granit, vanligen i form av bautasten eller obelisk. Med bestämmelser om maximihöjd på vårdar fick status istället uttryckas på bredden istället. Bruket av grusbäddar med inramning av sten eller häck var vanligt bland dessa, liksom hos de föregående, men kvarstår idag främst på delar av gamla kyrkogården. Ofta utgjorde vård och stenram en helhet som blivit bruten när stenramen avlägsnats. Bland de äldre gravarna finns några exempel på inramning i form av järnstaket. Allmänna linjen är företrädd med karaktäristiskt småskaliga vårdar på gamla kyrkogården. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. En orsak var det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger. En annan orsak var tidens kollektivistiska samhällsanda. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, mot seklets slut företrädesvis ljus granit medan svart präg-lade de första decennierna.

Bårhus

Bårhuset från 1961 är ritat av arkitekt Boo D:son Widén och ligger nordsluttningen från gamla kyrkogården. Murarna av betong är utvändigt klädda med granitkvader med rå yta. Entrépartiet är kraftigt framspringande med en kopparplåtsklädd pardörr. Det långt neddragna sadeltaket täcks av skiffer.

Förråds- och garagebyggnad

Byggnaden är ritad 1978 av arkitekt Per Rudenstam. Väggarna är av lättbetongblock med slammad yta, avfärgad med gulvit silikatfärg. Ena långsidan består av regelstomme med svartmålad lockpanel och plåtklädda dörrar. Sadeltaket är täckt med betongpannor.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter V - XI.

Kvarter I – XIII

Allmän karaktär

Kvarter I – XIII utgör ytan söder och öster om kyrkan och anlades, med undantag för det östligaste kvarteret längs kyrkogårdsmuren, 1882. Kvarter I, II och XII sträcker sig längs kyrkogårdsmurarna i söder och öster. II – IV, V – VII och VIII – XI bildar idag tre stora, rätvinkliga kvarter med gravarna i nord-sydliga rader, på den västra hälften med rumsskapande avenbokshäckar längs raderna. Kvarter XIII utgör ett mindre kvarter invid koret. Gravarna är till stor del familjegravar.

Gravvårdstyper

Den helt dominerande gravvårdstypen är efterkrigstidens låga, rektangulära sten i grå eller svart granit. Exempel finns från sent 1930-tal till idag, med tyngdpunkt på 1940- och 50-talen. Formspråket är tämligen stramt, ofta med klassiserande element. Ett fåtal av dessa gravar har mer påkostade vårdar, exempelvis en polerad svart granitvård från 1941 med tillhörande bänkar i samma material och invid densamma en 1700-talsinspirerad gravhäll i kalksten från 1943. De tämligen fåtaliga äldre gravarna återfinns huvudsakligen i raderna längs med kyrkogårdsmuren. Flera av dessa har högresta stenar i form av bautasten eller obelisk, några få har en rent individuell utformning. Äldsta vården är rest 1892. Av de tidigare vanliga grusbäddarna och stenramarna återstår idag tio sådana gravarrangemang, två i svart, polerad granit vid gången fram till kyrkan, fem i kvarter XII och fem i kvarter XIII. Två stycken av gravarna inhägnas

Typisk efterkrigstida vård.

Mer ovanlig vårdtyp, kalkstenshäll från 1943.

Två påkostade grusgravar vid gången fram till kyrkans sydport.

Grusgravar vid östra kyrkogårdsmuren.

av smidesstaket. Särskilt påkostade utföranden finns inom den väl sammanhållna gruppen av grusgravar från 1910- och 20-talet invid koret, gravar tillhöriga godsägare och grosshandlare. Här finns fint huggna gavelpartier med blomsterurnor och stenspöllare med kopparstaket. En stor natursten från 1944 i kvarter XI minner om disponent Skogsfors och bruket med samma namn. Flera av de något äldre vårdarna bär titel, vanligast är hemmansägare. Vid sidan av ovan nämnda titlar finns även nämndeman, länsskogsvaktmästare, banktjänsteman, bankkamrer, handlande, elektriker, barnmorska, byggmästare, skräddare, predikant, disponent, snickarmästare, kyrkovärd, lantbrukare, kakelugnsmakare och piga.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Nya kyrkogårdens södra del är gamla köpegravskvarter från 1882, vilka genom stora förändringar från mitten av 1900-talet idag har en övervägande efterkrigstida karaktär. Huvudintrycket utgörs av sammanhängande gräsytor med rader av tidstypiska låga vårdar, vilket kännetecknar flera svenska kyrkogårdar. I västra hälften har gravarna rygghäckar som bildar mindre rum, dessa strukturer har ett gestaltningsmässigt värde. Det kulturhistoriska värdet ligger främst i de äldre familjegravar som finns utmed kyrkogårdsmurarna. Dessa gravars påkostade vårdar från tidigt 1900-tal ger området ett historiskt djup och en viss dynamik. Ett särskilt högt värde har de tio grusgravar med olika inhägnader som finns kvar längs östra kyrkogårdsmuren och i en grupp öster om koret. Det förra sekel-skiftets grusgravskick är i övrigt i det närmaste försvunnet från de övriga kvarteren. De nämnda gravarna vid koret visar genom utförande och titlar på detta områdes höga status. Titlar på vårdar står för person- och lokalhistoriska värden. De speglar såväl det gamla bondesamhället som stationssamhället Reftele.

Högreståndsgravar vid sakristian i kvarter XIII.

Gravkvarter från ca 1952 med rundade gravlinjer kantade av rygghäckar.

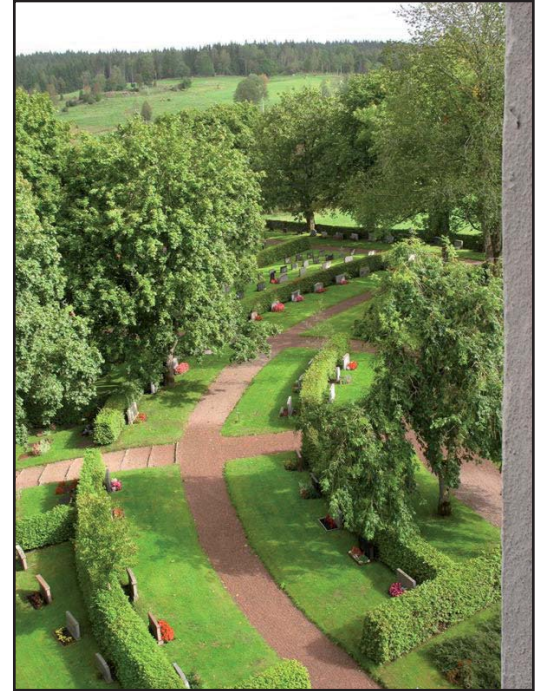
Kvarter XIV – XX med minnes- och urlund

Allmän karaktär

Kvarter XIV – XX upptar krönläget norr om koret och slutningarna åt norr och väster. Området projekterades 1944 av arkitekt Hugo Bolker. Minneslundan utgörs av den gamla ceremoniplatsen. Den ligger på krönläget inom kvarter XIV och har en närmast oval plan, begränsad av en hög avenbokshäck. Markytan utgörs sedan omdaning 1991 av två oregelbundna gräsrundlar omgivna av små gångar med gatsten. I fonden står ett litet granitkors i en rabatt. Öster om minneslundan är en smärre yta med några sentida kist- och urngravar. Vid norra och västra sidan ligger gravraderna i kvartscirklar ned för slänten. Rygghäckar av avenbok har en rumskapande verkan. Längst i nordväst ligger ett mindre urngravskvarter, avgränsat av häckar. Några gamla lönnar och en hängbjörk utgör stämningsskapande inslag.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är tämligen enhetligt med låga, rektangulära vårdar av främst opolerad grå granit från 1954 till idag. Merparten av vårdarna är från 1950- och 60-talen. Dessa har som regel ett stramt formspråk, reducerat i modernistisk anda. Urngravskvarteret har små liggande stenar från 1947 till idag. Titlar förekommer sparsamt: fotograf, prost, riksdagsman, hemmansägare, målaremästare, banmästare, landstingsman, veterinär, fabrikör, skolvaktmästare. Längst ned i norr finns vid gången ett fåtal äldre vårdar som hör samman med 1905 års gravkvarter, dessa är från 1930-talet.

Minneslundan, f.d. ceremoniplatsen.

Gravvårdar i kvarter XX.

Urnlunden.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren på krönet och slutningen vid kyrkans nordsida har en väl bibehållen karaktär från omkring 1950 då de anlades efter ritningar av arkitekt Hugo Bolker. Anläggningen besitter höga gestaltningsmässiga kvaliteter och är en god representant för sin tids kyrkogårdsideal. Arkitekten har tagit vara på terrängens möjligheter genom gravrader lagda i rundade linjer med utgångspunkt från en – nu till minneslund omdanad – ceremoniplats. Avenbok används som rygghäckar och för att definiera olika gravgårdar. Dessa rumsskapande element har en stor betydelse för intrycket, liksom sparade äldre lövträd. De låga, enkla gravvårdarna är uttryck för sin tids kollektivt färgade samhällsanda. Deras enhetliga storlek är också en viktig strukturskapare. En särskild urnlund ingår som en viktig del i helheten.

Kvarter XXII.

Kvarter XXI – XXV

Allmän karaktär

Kvarter XXI – XXV är anlagda 1905. XXI och XXII utgör en dubbel gravrad nedanför Bolkers kvarter. XXIII är ett större kvarter i väster, med gravar i nord-sydliga rader vända mot öster, medan XXIV sträcker sig längs norra kyrkogårdsmuren och XXV längs den östra.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är tämligen blandat, utom i kvarter XXIII och XXV där det nästan uteslutande rör sig om låga rektangulära vårdar från 1960- och 70-talet. Områdets äldsta vårdar är tre högresta stenar från 1907 i nordöstra hörnet. En stor del av de äldre gravarna

Kvarter XXIII.

har haft grusbädd, men idag finns bara två kvar, båda i kvarter XXI. Dessa gravar från 1918 respektive 1926 har storskaliga bautastenar och den ena grusbädden inhägnas av en kätting på pollare. Titlar finns främst på de äldre vårdarna, vanligen rör det sig om hemmansägare och lantbrukare, men det finns även en handlande och en elinstallatör. I det nordöstra hörnet står en mängd borttagna äldre vårdar. Elva av dessa är gjutjärnskors från 1868 – 96, några gjutna i Anderstorp (Mofors) och Häryd. Ytterligare borttagna vårdar ligger utanför kyrkogårdsmuren. Det rör sig bl.a. om sju gjutjärnskors, tre 1700-talsvårdar och vad som troligen är ett stycke av en medeltida gravhäll med ristade palmettmotiv (eventuellt en bit av en av vårdarna som finns på gamla kyrkogården).

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter XXI – XXV är anlagda 1905 men har idag en huvudsakligen efterkrigstida karaktär med övervägande låga vårdar inom sammanhängande gräsytor, en vanlig företeelse på svenska kyrkogårdar. Det äldre vårdbeståndet har i hög utsträckning mist sina grusbäddar, endast två kvarstår idag. Dessa båda gravar är genom sin storlek synnerligen karaktärsskapande. I övrigt ligger det kulturhistoriska värdet i enskilda äldre vårdar som ger ett historiskt djup åt området. De borttagna gjutjärnskors som samlats i nordöstra hörnet och slängts utanför detta har ett högt värde som representanter för den första industriellt framställda gravkonsten. Av stort värde är även de handhuggna vårdar som ligger utanför muren.

Borttagna gjutjärnskors.

Sten med ristade palmetter vid kyrkogårdsmuren, medeltida gravsten? Ristningen ifylld.

En av de två karaktärsskapande grusgravarna i kvarter XXI, urlunden i bakgrunden.

Sydöstra sidan av gamla kyrkogården med ingången.

Gamla kyrkogården (Kvarter XXVI – XXXIII)

Allmän karaktär

Gamla kyrkogården har en oregelbunden form, avsmalnande åt väster. Kvarteren är rätvinkliga. Kvarter XXVI ligger längs kyrkogårdsmuren i söder med korta nord-sydliga rader av stora gamla familjegravar. XXVII utgör allmänna linjen längst i väster med nord-sydliga gravrader. I båda kvarteren är vårdarna vända mot öster. XXVIII, de sammanslagna XXX och XXXI samt XXXII utgör de mellersta kvarteren, det södra av dessa ett renodlat gruskvarter. Gravarna är som regel orienterade längs med gångarna. Kvarter XXIX är troligen en äldre allmän linje med något glesa nord-sydliga gravrader. XXXIII sträcker sig längs norra kyrkogårdsmuren.

Gravårdstyper

Gamla kyrkogården har ett rikt gravvårdsbestånd från 1800-talet och 1900-talets första hälft. Endast ett fåtal vårdar är senare. De äldsta vårdarna på ursprunglig plats utgörs av en grupp med sex gjutjärnskors från 1841 – 79 vid ingången och i sydvästra hörnet. Ett av dem är rest över prosten Adolf Lindwall och tre över prosten C M Nilsson med fru och barn. Två kors har gjutets vid Åminne bruk och ett vid Häryd. På kyrkoherde Esaias Bexells kättinginlägnade grusgrav från 1930 reser sig ännu en gjutjärnsvård. Flera gravar i kvarter XXVI tillhör adelssläkter som bebott de gamla godsena i socknen, Stora och Lilla Segerstad, Strand och Våboholm. Vid ingången finns två grusgravar från 1876 över familjerna von Mentzer och Kuylenstjerna. Den ena omges av kätting på pollare och den andra av ett smidesstaket från And. Johanssons smidesverkstad i Halmstad. Vårdarna utgörs av en obelisk och två kors i polerad granit. Vidare finns några obelisker resta över medlemmar av familjen Planting-Gyllenbåga. Några gravvårdar på kyrkogården

Kuylenstjerna och von Mentzerska gravarna.

Gruskvarter med häckinramade gravar.

är särdeles storskaliga. Särskilt gäller detta en bautasten från 1906 över nämndeman och en obelisk från 1915, vilka är över två meter höga. Oscar Palms polerade sten i svart granit från 1935 får jämte storleken även en individuell prägel genom sin porträttrelief av den gravlagde. Grusgravar präglar i hög utsträckning kyrkogårdens inre kvarter. Kvarter XXVIII är ett renodlat gruskvarter med låga måbärshäckar som inramar de olika gravarna, vilka är uppdelade efter gårdar. I övrigt rör det sig om stenramar i de övriga kvarteren. Totalt finns det kvar 27 grusgravar på gamla kyrkogården. Många har låga och breda vårdar från 1930-talet, vilka utgör en del av stenramen. Allmänna linjen består av i princip obrutna rader av småskaliga vårdar från 1929 – 67. Sannolikt är ett tiotal av vårdarna i kvarter XXIX delar av en allmän linje från 1903 – 05 samt 1927 – 29. I sydöstra hörnet har sex handhuggna granitvårdar samlats. Fyra av dem är från 1730 – 65 med enkla former och ristad inskription. Två hällar är sannolikt medeltida, den ena med en vapensköld, den andra med geometriska former och en stiliserad blomma.

Flera vårdar på gamla kyrkogården bär titel: kammarherre, kommandör, major, svärdsriddare, gästgivare, friherrinna, kapten, riksdagsman, lärarinna, kantor och folkskollärare, länsskolvaktare, trotjänare, lantbrukare, hemmansägare, kyrkovärd, skräddaremästare, trävaruhandlare, poststationsföreståndare, handlande.

Grus och en mångfald av olika gravvårdstyper präglar gamla kyrkogården.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

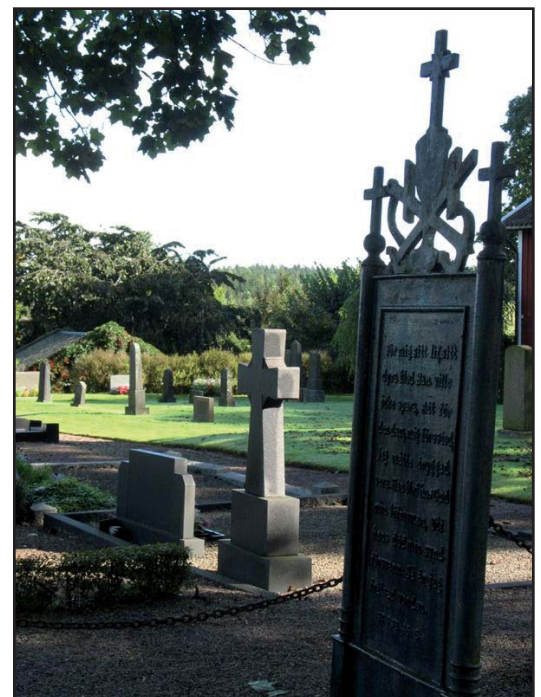
Gamla kyrkogården ger en god bild av det förra sekelskiftets kyrkogårdsideal och besitter som helhet höga kultuhistoriska värden. Påkostade familjegravar dominerar på den södra delen, ett statusfyllt område genom sitt väl synliga läge vid landsvägen. Några adelsgravar minner om socknens många gods och tre kyrkoherdegravar visar på

Allmänna linjen.

Vård i linjen.

Kyrkoherde Bexells grusgrav med gjutjärnvård.

Reftele som moderförsamling. Kyrkogårdens mellersta del upptas av kvarter som i tämligen hög grad bevarat sina grusgravar. Ett av kvarteren är ett rent gruskvarter med gravramar av måbär. Dessa inslag är synnerligen karaktärsskapande. Den väl sammanhållna allmänna linjen är ett uttryck för socknens bredare folklager, ett gravskick som sällan finns bevarat i länet. De olika kvarteren ger en koncentrerad bild av hur många kyrkogårdar tedde sig vid 1900-talets början. Grus och olika gravinramningar är viktiga element liksom mångfalden av vårdtyper. Särskilt värdefulla är gjutjärnskorsen, vilka kan kopplas till bygdens järnbruk. De handhuggna musealt uppställda vårdarna vittnar om gravkonsten innan industrialismen.

Nya kyrkogården från öster.

Kvarter XXXV – XLIII

Allmän karaktär

Kvarter XXXV – XLIII utgör 1961 års kyrkogård. Kvarteren är rätvinkliga med gravar i öst-västliga rader, vända mot huvudgången. Ett undantag utgör det nordöstligaste kvarteret med nord-sydliga rader. De nordvästra kvarteren är ännu outnyttjade. Raka häckar bildar mindre rum eller gravgårdar. Längs hela södra sidan är en svag stigning med små granitrappor och ett bälte av högväxta buskar. Mitt för anslutningen från sockenstugan är en liten vilplats vid en inkragning i muren. Marken är belagd med tuktade gråstenschällar och i fonden står ett kopparkors som tidigare hörde samman med ceremoniplatsen. Kvarter XLIII utgörs av ett fåtal gravar längs körvägen mot förrådsbyggnaden.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet spänner från 1966 till idag. Alla håller den för efterkrigstiden vanliga låga profilen. De äldsta vårdarna är i kvarter XXXVI, 1966 – 73, och har alla en stram utformning och är tillverkade i grå granit. De yngre vårdarna från 1980-talet och framåt uppvisar en större variation i form och material.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

1961 års kyrkogård har en typiskt stram efterkrigstida karaktär med rätvinkliga gråskvarter med enhetligt låga vårdar och rumsskapande häckar. Upphovsman är den i länet under 1960- och 70-talen flitigt verksamme trädgårdsarkitekten Ivar Andersson. Det kulturhistoriska värdet ligger i de övergripande strukturerna.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Reftele kyrkogård har medeltida ursprung. Kyrkogården består av tre tydligt avgränsade enheter grupperade vid kyrkvallen med den gamla sockenstugan. I väster ligger den ursprungliga kyrkogården där kyrkan stod fram till dess att den nuvarande empirekyrkan uppfördes 1837 öster om kyrkogården. Denna kyrka omgavs sedermera med en egen kyrkogård 1882, utvidgad mot norr 1905. Slutligen 1961 tillkom en ny kyrkogård nedanför och norr om gamla kyrkogården.

Gamla kyrkogården utgör en plåtå med omgivande stödmurar och rester av en trädkrans med bl.a. karaktärsskapande gamla lönnar. Kyrkogården är tämligen oförändrad sedan 1900-talets första hälft och ger en god bild av kyrkogårdsidealet vid denna tid. Inom den relativt lilla ytan finns en stor bredd av olika gravar. I det välexponerade södra köpegravkvarteret står påkostade monument över kyrkoherdar och adelsfamiljer knutna till socknens många gods. Längst i väster finns en välbevarad allmän linje från 1920- till 60-talet. Denna speglar socknens bredare folklager och är en i länet ofta försvunnen företeelse. Karaktärsskapande på kyrkogården är mångfalden av vårdtyper från decennierna kring 1900. En särställning intar gjutjärnsvårdarna, vilka är tillverkade vid järnbruk i bygden. Flera gravar har kvar grusbädd och inramning, ett av kvarteren är ett renodlat gruskvarter med häckar. Dessa delar är viktiga för upplevelsen, liksom grusgångarna. Grusgravar har i hög grad försvunnit från den övriga kyrkogården.

1882 och 1905 års kyrkogård ligger likaså på en plåtå och omges till stor del av stödmurar från nämnda år. Entréerna på såväl denna som gamla kyrkogården har smidesgrindar mellan granitstolpar. En trädkrans av välväxta gamla lövträd följer murarna. Ett nät av huvudsakligen räta grusgångar binder samman kyrkogårdens olika delar. De äldsta köpegravskvarteren söder om kyrkan har omvandlats kraftigt vid 1900-talets mitt så att de idag har en efterkrigstida karaktär med i hög grad låga, yngre vårdar i rader inom gräsmatta. På västra hälften har rygghäckar av avenbok en viktig rumsskapande funktion. I övrigt ligger det kulturhistoriska värdet främst i de äldre familjegravar som finns kvar längs murarna och i ett statusfyllt kvarter vid koret. Sistnämnda och raden vid östra kyrkogårdsmuren har ett stort inslag av grusgravar med olika inläggningar. Särskilt karaktärsskapande är gruppen vid koret, med påkostade utföranden. Kyrkogårdens norra del domineras av en svag höjd med ceremoniplats – numera minneslund – och gravkvarter anlagda ca 1952 efter ritningar av distriktsarkitekt Hugo Bolker, Värnamo. Dessa kvarter betyder mycket för kyrkogårdens karaktär.

Den ovala minneslunden och de i sluttningen liggande, rundade gravlinjerna kantas av rumsskapande avenbokshäckar. Vårdarna är tidstypiska med låg profil och rena former, ett uttryck för folkhemmets kollektivistiska anda. En mindre gravgård är avsatt som urnlund. Sammantaget är området ett gott exempel på den tidiga efterkrigstidens kyrkogårdsideal med känslig anpassning till terräng och vegetation. Längs kyrkogårdsmurarna i norr grupperar sig kvarter från 1905, tämligen utslätade genom borttagning av grusbäddar och ett till stor del sentida vårdbestånd.

Den nyaste kyrkogården från 1961 är ritad av den i länet flitige Ivar Andersson, stadsträdgårdsmästare i Jönköping. Uppbyggnaden är tidstypiskt stram med rätvinkliga grusgångar som definierar gräs-kvarter med rumsskapande häckar och rader av låga vårdar. Stora delar av området är ännu outnyttjat. Den efterkrigstida karaktären är av en typ som är vanlig på svenska kyrkogårdar. Ett gestaltungs-mässigt värde finns i den övergripande strukturen. Murpartier, trädrader och buskage avgränsar kyrkogården. Vid entrén från söder finns en vilplats med stenläggning och ett till miljön välanpassat bårhus från 1963 av kvadersten med skiffertäckt sadeltak.

Ett antal borttagna äldre vårdar finns samlade i hörn av gamla och nya kyrkogården samt utanför den senares mur. Av ett högt kulturhistoriskt värde är några handhuggna enkla granitvårdar, varav några sannolikt är medeltida. Värdefulla är även en stor mängd gjutjärnskors.

Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. Person- och lokalhistoriska värden är knutna till vårdar med titel, vilka reflekterar såväl det gamla ståndssamhället som stationssamhället Reftele. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrka och kyrkogård har ett framträdande läge i landskapet.
- Kallmurar, nivåskillnader, smidesgrindar, grindstolpar, trädkransar och häckar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning och definierar de olika årsringarna.
- Grus som traditionell marktäckning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats, inklusive

eventuella tillhörande arrangemang som grus, staket, häck eller stenram. Gjutjärnskors och vårdar äldre än 1850 skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.

- Gamla kyrkogården utgör en värdefull helhet, känslig för förändringar.

- 1950-talskvarteren norr om kyrkan är ett karaktärsskapande inslag med höga gestaltningsmässiga värden.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
 Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)
 Reftele pastorats arkiv.
 Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Hellman, Caroline. Västbokrönika i ord och bild. Växjö 1944.
 Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun.
 Jönköpings läns museum 1981.
 Ny Smålands beskrifning. Växjö 1914.
 Refteleboken. Växjö 1976.
 Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
 Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.
 Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.
 Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Reftele kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Gislaveds kommun
 Socken: Reftele socken
 Fastighetsbeteckning: Reftele 2:1 och 1:14
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Vä 5D
 8c 1990

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

